

دوفصلنامه تاریخ علوم و فناوری دوره اسلامی
سال هفتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷
شماره پیاپی: ۱۴

صاحب امتیاز: مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب
مدیر مسئول: اکبر ایرانی
سر دبیر: محمد باقری
مدیر داخلی: زینب کریمیان
ویراستار: پویان رضوانی
اجرای جلد: محمود خانی

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

همکاران علمی

حسن امینی * حمید بهلول * پویان رضوانی * حنیف قلندری * یونس کرامتی * امیرمحمد گمینی
شمامه محملی فر * یونس مهدوی * سجاد نیک فهم خوب روان

مشاوران علمی

پرویز اذکائی * یوسف ثبوتی * توفیق حیدرزاده
محمدابراهیم ذاکر * حسن طارمی * حمیدرضا گیاهی یزدی
مهلی محقق * حسین معصومی همدانی * محمدجواد ناطق * سیدحسین نصر
علی بابایف (جمهوری آذربایجان) * جان لنارت برگرن (کانادا) * گلن وان بروملن (کانادا) * احمد جبار (فرانسه)
سرگی دمیدوف (روسیه) * رشدی راشد (فرانسه) * جمیل رجب (کانادا) * سری رامولا سارما (آلمان) * ژاک سزبانو (سوئیس)
جورج صلیبا (امریکا) * حکیم سید ظل الرحمان (هند) * رادا چاران گوپتا (هند) * ریچارد لورج (انگلستان)
مصطفی موالدی (سوریه) * یان پیتر هوشندایک (هلند) * میچیو یانو (ژاپن)

تصویر پشت جلد: فواد سرگین، پژوهشگر تاریخ علوم دوره اسلامی

نشانی مجله: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه چهارم، شماره ۱۶
کد پستی: ۹۳۵۱۹-۱۳۱۵۶ تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲ دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
miraselmi@mirasmaktoob.ir / miraselmi90@gmail.com

بها: ۲۰.۰۰۰ تومان

گزارش سی و چهارمین همایش سالانه تاریخ علوم نزد عرب

و مراسم یادبود هفتصدمین سال درگذشت کمال الدین فارسی ریاضی دان و فیزیک دان

مؤسسه میراث علمی عربی دانشگاه حلب - آوریل ۲۰۱۹م

ترجمه محمد باهر^۱

سی و چهارمین همایش سالانه تاریخ علوم نزد عرب و مراسم یادبود هفتصدمین سال درگذشت کمال الدین فارسی ریاضی دان و فیزیک دان، از سوی مؤسسه میراث علمی عربی دانشگاه حلب، و زیر نظر استاد دکتر مصطفی افیونی در آمفی تئاتر استاد دکتر احمد یوسف الحسن در ۱۷ - ۱۹ شعبان ۱۴۴۰ هـ / ۲۳ - ۲۵ آوریل ۲۰۱۹ [۳-۵ فروردین ۱۳۹۸] برگزار شد.

اهداف همایش:

هدف از برگزاری این همایش عرضه مقالات و پژوهشهای منتشر نشده در زمینه تاریخ علوم، پزشکی، فناوری، میراث عمرانی و تمدنی در میان عرب بود که در راستای اهداف مؤسسه میراث علمی عربی مبنی بر انجام پژوهشهای مربوط به تاریخ علوم و پژوهشها و تحقیقات بنیادین و به منظور نشان دادن جایگاه علوم عربی و میزان نقش دانشمندان عرب در پیشبرد علوم و غنی سازی تمدن انسانی برگزار شد.

محورهای همایش:

۱. تاریخ علوم پایه (ریاضیات، فیزیک، شیمی، اخترشناسی و...).
۲. تاریخ علوم پزشکی، داروسازی و دامپزشکی.
۳. تاریخ علوم کاربردی (تمامی رشته‌های مهندسی).
۴. علوم محیط زیست در میراث علمی عربی و اسلامی.

۱. مدیر تولید مرکز پژوهشی میراث مکتوب، m.baher1491@gmail.com

٥. علوم ميراث عمراني.
٦. تاريخ شهر كهن حلب و بازارهاى آن.
٧. بازسازی و نوسازی حلب، شهر كهن.
٨. پژوهشهای مربوط به دستاوردهای علمی كمال الدين فارسی، رياضی دان و فيزيك دان.

مؤلفه ها:

- برنل طلب الايزاك مع الناصح في مودع القراء يوم الخميس ٢٠١٩/١٢/٢٨م.

- برنل الايزاك كوكبة مطوية (Word) على لرب حلب (CD) إلى معهد التراث العلمي العربي في مودع القراء الخميس ٢٠١٩/١٢/٢٩م.

- انجس من ١٠-١١ ذليلة لفظ الايزاك على بحث مع الناصح البرسات لوجه إلى.

الأستاذ الدكتور مصطفى موالقي
عبد معهد التراث العلمي العربي
 جامعة حلب - حلب، سورية
 هاتف: ٢١٤٥١٨٢ (٣) (٩٦٦)
 ihas.syr@gmail.com

تصميم الدكتور المهندس ميا المنذر

رسالة المعهد:

معهد التراث العلمي العربي هو إحدى المؤسسات العلمية في جامعة حلب، وهو يعمل على ورثة إلى تطوير العلم، لتسهيل الوصول للبحوث التي تخص التراث العلمي والاكتشاف لإحياء، وذلك من خلال تأهيل الباحثين وتوفير البيئة المناسبة لبحث وأشر، بما يركز إسهامات البرسات العلمية العربية وتوثيق التراث في بناء حضارة الإنسانية.

أهداف المعهد:

- ورثة إلى تطوير العلم في الحضارة العربية في مجالات العلوم الأساسية والتطبيقية.
- إقرار إسهامات العلماء العرب وتوثيق في بناء حضارة الإنسانية.
- إعادة كتابة تاريخ العلم العربي بشكل موضوعي ومنهجي وسنطلي وموثق.
- توسيع مساحات العلماء العرب في أذهان الباحثين وعلماء في كثر.
- تعزيز التراث العلمي والعربي.
- فهم العلم بعمق بشكل متعمق وأكثر دقة وتوثيقاً من خلال ورثة.
- إرسال خبرات وتوثيقها جيداً.
- تطوير التراث العلمي لإسهام العرب الذي أسهم إسهاماً عظيماً في بناء الحضارة الإنسانية في مختلف مجالاتها العلمية والإنسانية.

جامعة حلب
 معهد التراث العلمي العربي

تحت رعاية
السيد الأستاذ الدكتور مصطفى أقيوني
 رئيس جامعة حلب

يقعد
المؤتمر السنوي الرابع والثلاثون
لتاريخ العلوم عند العرب
والاحتفاء بذكرى مرور ستمائة سنة على وفاة عالم الرياضيات والفيزياء كمال الدين الفارسي
 (المتوفى سنة ١١٧٨هـ/١٢١٩م)

من يوم الثلاثاء ولغاية يوم الخميس
 ١١-٨ شعبان ١٤٤٠هـ
 ٢٢-٢٥ نيسان ٢٠١٩م

على مدرج معهد التراث العلمي العربي بجامعة حلب

افتتاحیه و اختتامیه، عرضه گواهی نامه‌ها:

- مصطفی آفیونی، رئیس دانشگاه .
- عبدالله برکات، عضو هیئت رئیسه شعبه دانشگاه حلب، رئیس دفتر آموزش عالی.
- نوار کعدان، نایب رئیس امور علمی دانشگاه.
- جورج جانجی، نایب رئیس امور پژوهشی و تحصیلات عالی دانشگاه.
- محمد عبدالله، نایب رئیس امور اداری و دانشجویی دانشگاه.
- سهیل الشیخ، نایب رئیس امور آموزشی و آموزش آزاد.
- مصطفی موالدی، رئیس مؤسسه میراث علمی عربی.

نشست افتتاحیه با سخنرانی استاد دکتر مصطفی آفیونی، رئیس دانشگاه حلب آغاز شد و پس از او استاد دکتر مصطفی موالدی، رئیس میراث علمی عربی گزارشی از این مؤسسه عرضه کرد. پس از مراسم افتتاحیه، آثار موزه تاریخ علوم عربی، آثار چاپی مؤسسه میراث علمی عربی، پایان‌نامه‌های دکتری و کارشناسی ارشد مؤسسه میراث علمی عربی، آثار چاپی مربوط به کمال‌الدین فارسی، و گیاهان دارویی به نمایش گذاشته شد. در این همایش چهل و چهار تن از متخصصان تاریخ علم مشارکت داشتند.

در این همایش سه‌روزه، پنج نشست علمی و یک نشست اختتامیه برگزار شد، و در نشست اختتامیه پیام تشکر دکتر بشار اسد، رئیس جمهور سوریه، و پیشنهادهای مطرح شده از سوی شرکت‌کنندگان قرائت، و گواهی‌نامه‌های شرکت در همایش به افراد تقدیم شد.

موضوعات و مقالات همایش:

در این همایش ۳۷ مقاله در قالب سخنرانی (هر سخنرانی ۱۵ دقیقه) عرضه شد، و در پایان هر یک از نشستهای علمی جلسه پرسش و پاسخ و تبادل نظر برگزار گردید.

فهرست عناوین مقالات و نام عرضه کننده آن بر اساس ترتیب عرضه، به شرح زیر است:

عنوان مقاله	نام پژوهشگر و مؤسسه او
نسخه خطی پزشکی کهن از سده‌های میانه درباره بیماری جذام	محسن الخیر (دانشکده پزشکی - دانشگاه تشرين - لاذقیه)
کمال‌الدین فارسی، ریاضی‌دان و نورشناس	مصطفی موالدی (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)
کمال‌الدین فارسی از نگاه خاورشناسان و پژوهشگران عرب/ بررسی انتقادی	هزار أبرم (دانشکده ادبیات - دانشگاه حلب)

نام پژوهشگر و مؤسسه او	عنوان مقاله	
یحیی خراط (حلب - سوریه)	ابن جزار قیروانی پزشک داروشناس	۴
فؤاد عویله (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	بررسی مصادره پنجم مقاله نخست کتاب الاصول به وسیله ثابت بن قره	۵
محمد صالح الألوسی (دانشکده ادبیات - دانشگاه حلب)	جدول ضربهای میخی	۶
محمد العصیری (انجمن اخترشناسان سوری - دمشق)	اسطرلاب ساخت حلب برای همه عرض های جغرافیایی	۷
عمار کعدان (دانشکده مهندسی شهری - دانشگاه حلب)	بررسی و تحلیل مأذنه های تاریخی از نظر عربان و مسلمانان	۸
محمد هشام النعمان (مؤسسه میراث علمی - جامعه حلب)	میراث معماری و عمرانی اندلس در مدینه الزهراء	۹
مها الشعار (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	مصالح ساختمانی نادر در نوشته های عربی	۱۰
عبد الهادی نصری (حلب - سوریه)	تحول استراتژیک در تأسیسات نظامی مملوکی در شهر تاریخی حلب	۱۱
محمود سبکت (حلب - سوریه)	بازسازی و بهینه سازی مسجد جامع طرطوسی	۱۲
محمد کمال الشلاش زیر نظر مها الشعار (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	مسجد جامع ملاخانه در گذشته و حال	۱۳
ریم عبد المحسن خانجی (شورای شهر حلب)	بافت عمرانی تاریخی شهر کهن حلب و ایرادات آن	۱۴
محمد نبهان (حلب - سوریه)	بررسی تاریخی معماری مسجد جامع بهرمیه	۱۵
نادر نبیل آنیس (دانشکده مهندسی شهری - دانشگاه حلب)	تقویت ستونهای آسیب دیده مسجد جامع بزرگ اموی در شهر حلب	۱۶
وفاء النعمان (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	فناوریهای مهندسی در مساجد جامع حلب و چگونگی نگهداری آنها؛ بررسی موردی: مسجد جامع عادلیه حلب	۱۷
هلا أحمد أصلان (لاذقیه - سوریه)	تاریخ و معماری شهر حلب در دوران زنگیان و ابوبیان	۱۸
محمد خیر عبد الواحد و عدنان الحسن (کمیته انرژی هسته ای سوریه - دمشق)	زلزله ۱۳ اوت ۱۸۲۲م و اسناد جدید تاریخی درباره مشاهدات خرابی های زلزله	۱۹
محمد خیر عبد الواحد و عدنان الحسن (کمیته انرژی هسته ای سوریه - دمشق)	شبیه سازی زلزله تاریخی ۱۸۲۲م حلب	۲۰

نام پژوهشگر و مؤسسه او	عنوان مقاله	
سوریه - دمشق)		
مروة ماردینی زیر نظر محمد هشام النعسان (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	ارزش‌های زیبایی‌شناختی در خانه‌های کهن حلب	۲۱
ریمایونس زیر نظر محمد هشام النعسان (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	معماری باغ با‌مها در دوره فاطمی	۲۲
محمی‌الدین قواس و محمد البابا (دانشکده‌های کشاورزی و دندانپزشکی دانشگاه حلب)	گیاه حنا در میراث علمی عربی	۲۳
میس قطایه و منتهی عون (دانشگاه حلب و دانشگاه ایبلا)	اثربخشی و سلامت زعفران در داروهای ترکیبی	۲۴
حامد زیاد جبان و وائل رودولف خولی (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	مفاهیم پزشکی فلسفی از نظر بزرگان تمدن عربی اسلامی؛ بررسی موردی: از نظر ابن‌سینا	۲۵
محمد البابا و منال البابا (دانشکده دندانپزشکی و مدیریت بهداشت)	فعال‌سازی مدیریت برنامه‌ریزی در برخورد با زباله‌های بیمارستانی و تأثیر آن بر محیط زیست و بهداشت عمومی	۲۶
محمد تلافادی زیر نظر مها الشعار و جورج جانجی (مؤسسه میراث علمی و دانشکده مهندسی کشاورزی دانشگاه حلب)	بررسی نوشیدنیها در نسخه خطی الاطعمه والاشربه اثر ابن‌مندویه اصفهانی	۲۷
فاطمه عبد الرحمن زیر نظر محمد هشام النعسان مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	تغییر رنگ شکوفه‌ها در کتابهای کشاورزی عربی در سده‌های ۶-۱۲ هـ / ۱۲-۱۸ م	۲۸
زینب النیال زیر نظر بثینه جلیخی (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	بررسی نسخه خطی نصیحة فی الوباء اثر ابو عبد الله الشقوری، پزشک اندلسی	۲۹
ایمن بنقسلی داروساز (حلب - سوریه)	منابع غیر عربی (فارسی) ابن‌بیطار در کتاب الجامع فی الادویة المفردة	۳۰
سائر بضمه جی (حلب - سوریه)	برخی حوادث طبیعی و مدیریت آنها در تمدن عربی در سده‌های ۱-۱۰ هـ / ۱۷-۱۶ م	۳۱
خالد العانی (انجمن اخترشناسان سوریه - دمشق)	نصیرالدین طوسی: فیلسوف، اخترشناس و ریاضی‌دان	۳۲

نام پژوهشگر و مؤسسه او	عنوان مقاله	
محمد مجد الصاری (اتحادیه مهندسان حلب - سوریه)	دستگاه شمارش نزد بابلیان	۳۳
دعاء عبد الله و جاسم حمود زیر نظر مصطفی موالدی (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	اسطرلاب	۳۴
نغم مشارقة زیر نظر مصطفی موالدی (مؤسسه میراث علمی - دانشگاه حلب)	اخترشناسان هم‌روزگار کمال الدین فارسی (د ۷۱۹ هـ / ۱۳۱۹ م)	۳۵
محمد سهیل العبد الله (دانشگاه حلب)	نقش وقف اسلامی در توسعه اقتصادی	۳۶
ترکیه جبور (انجمن اخترشناسان سوری - دمشق)	دروازه‌های دمشق و کواکب هفت‌گانه	۳۷

پیشنهادها (قطعنامه همایش):

شرکت‌کنندگان در این همایش ضمن تقدیر و تشکر از مدیریت دانشگاه حلب و مؤسسه میراث علمی عربی برای آماده‌سازی و سازمان‌دهی همایش، بر این نکته تأکید کردند که با توجه به مقالات و پژوهش‌های عرضه شده، همایش در رسیدن به اهداف علمی خود موفق بوده است. این همایش با عرضه پیشنهادها زیر به کار خود پایان داد:

۱. باز گشایی دوره تحصیلات عالی از سال تحصیلی ۲۰۱۹ - ۲۰۲۰ م و پذیرش پژوهشگران و از سرگیری پژوهش‌های مربوط به نقش تمدن عربی در پیشرفت علمی.
۲. ادامه تأسیس موزه تاریخ علوم و غنی‌سازی اشیاء موزه‌ای آن در مؤسسه میراث علمی عربی به منظور آمادگی برای بازدید عمومی.
۳. افزودن مقدمه‌ای تاریخی به آیین‌نامه آموزشی دانشگاه به منظور تأکید بر نقش دانشمندان عرب در پیشبرد علوم در تمدن انسانی.
۴. اقدام به انتشار مجله تاریخ العلوم العربیة، به صورت ادواری و الکترونیکی.
۵. ادامه تلاش برای راه‌اندازی رصدخانه مؤسسه میراث علمی عربی و بررسی اسطرلاب ابن سراج حلبی و بازسازی نمونه‌ای از آن.
۶. بهره‌گیری از دستاوردهای کمیته انرژی هسته‌ای در زمینه زلزله، در پژوهش‌های مهندسی ساختمان.

